

تحلیل ریخت‌شناسانه ابرق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر ایلخانی*

دکتر حسن بلخاری قه‌بی

استاد گروه مطالعات عالی هنر، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشکدگان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

دکتر فرزانه فرخ‌فر

دانشیار گروه گرافیک، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

محمد زهدی (نویسنده مسئول)

دانشجوی دکتری پژوهش هنر، پردیس کیش دانشگاه تهران، کیش، ایران

Email: m.zohdi.86@gmail.com

چکیده: پیکره‌سازی در ایران تقریباً با گام‌های اولیه تمدن در این سرزمین کهن آغاز می‌شود. در این میان ظرف پیکره‌ها، گونه‌های هنری فاخری هستند که علاوه بر دارا بودن جنبه‌های زیبا شنا سانه، کاربردی بودند و به فرم‌های گوناگونی از جمله اشکال انسانی، حیوانی، پرندگان و ریخت‌های تلفیقی ساخته شده‌اند. در این میان ابرق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، به لحاظ دارا بودن ساختار فرمی زیبا و ترکیب‌بندی دقیق حائز اهمیت بوده و از آنجایی که فقط در عصر ایلخانی خلق گشته‌اند و کاملاً منحصر به این دوره تاریخی می‌باشند، جایگاه بسیار ویژه‌ای را در بین دیگر ظروف پیکره‌ای به خود اختصاص داده‌اند.

با ورود اسلام به ایران و ساخت لعاب زرین‌فام، این لعاب درخشان با انعکاس طلاگونه‌اش به بستر آثار سفالی از جمله ظرف پیکره‌ها نیز راه پیدا کرد و به دنبال آن ظرف پیکره‌های زرین‌فام کم‌نظیری به‌ویژه در عصر ایلخانی خلق گشتند که تا به امروز جایگاه بسیار ارزشمندی را به خود اختصاص داده‌اند.

در این پژوهش قصد بر این است که ویژگی‌های ریختی و فرمی ابرق‌های پیکره‌ای زرین‌فام که با فرم سر خروس و در دوره تاریخی ایلخانی ساخته شده‌اند، مورد مطالعه قرار گیرند.

پرسش‌های مقاله حاضر این است که چه ویژگی‌های ریخت‌شناسانه‌ای در ابرق‌های پیکره‌ای زرین‌فام دوره ایلخانی که با فرم سر خروس ساخته شده‌اند، مشهود است؟ و فرم و ریخت قالب در این ظروف پیکره‌گون چیست؟

برای دستیابی به پاسخ این سوالات در گام نخست تلاش شده که ابرق‌های پیکره‌گون زرین‌فام عصر ایلخانی که با فرم سر خروس ساخته شده‌اند، معرفی گردند و در ادامه به منظور کشف ویژگی‌های ریخت‌شناسانه آن‌ها، فرم و ساختار آثار مورد تحلیل و بررسی قرار گیرند.

واژگان کلیدی: ریخت‌شناسی، زرین‌فام، ظرف پیکره، ابرق، فرم سر خروس، عصر ایلخانی

---

* مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری نگارنده سوم با عنوان «پژوهشی در زیبایی‌شناسی ظروف زرین‌فام دوره ایلخانی» است که با راهنمایی نگارنده اول و مشاوره نگارنده دوم به انجام رسیده است.

مقدمه

پیکره سازی در واژه نامه ها به معنای شکل دادن به مواد سخت و یا ساخت حجمی سه بعدی تعریف شده است که در پی بازنمایاندن موجودی جاندار، گیاه و یا نقشی مشخص است. هنر پیکره سازی در ایران تقریباً با نخستین گام های تمدن شکل می گیرد و مجسمه سفالی الهه زن باروری در کرمانشاه که مربوط به هزاره هفتم قبل از میلاد می باشد یکی از قدیمی ترین آثار هنر پیکره سازی ایرانی محسوب می گردد و گواه بر این مدعا می باشد. در ادامه هنرمندان تلاش کردند که اشیاء کاربردی از جمله ظروف را پیکره گون بسازند؛ اشیایی که دارای تزئینات بوده و همچنین کاربری خود را نیز حفظ میکردند. کهن ترین و در عین حال رایج ترین ظرف پیکره ها، ظروفی بودند که خروجی هایی دهان مانند داشتند و احتمالاً در دوران پیش از تاریخ برای ریختن مایعات در مراسم های مذهبی از جمله مراسم تدفین استفاده می شدند. با ورود اسلام به سرزمین ایران و در قرون اولیه و میانی اسلامی، شاهد تلاش هایی از سوی هنرمندانی هستیم که سعی دارند با تاکید بر جنبه زیباشناختی ظروف و اشیاء کاربردی، آنها را به پیکره مبدل سازند. در این دوران و به پاس خلق لعاب فاخر زرین فام و به اوج رسیدن آن در دوره تاریخی ایلخانی، این لعاب درخشان با تالو طلاگونه اش به حریم ظرف پیکره ها وارد شد و تزئین ظرف پیکره های سفالی را زیبایی و لطافتی مضاعف بخشید. با این همه و از آن جایی که هدف این پژوهش براساس پاسخ به این پرسش ها استوار است: چه ویژگی های ریخت شناسانه ای در ابرق های پیکره گون زرین فام عصر ایلخانی که با فرم سر خروس ساخته شده اند، مشهود است؟ و همچنین فرم و ریخت قالب در ابرق های پیکره ای زرین فام با فرم سر خروس چیست؟ تلاش شده که علاوه بر معرفی شاخص ترین ابرق های پیکره ای زرین فام که با فرم سر خروس خلق گشته و از عصر ایلخانی به جای مانده اند، ویژگی های ریخت شناسانه و فرمی این آثار بدان توجه شده و در نهایت تاثیرگذارترین فرم و ریخت قالب در میان این دست از ظروف پیکره گون، مشخص گردد. با توجه به مطالعات اولیه انجام شده، این فرضیه محتمل است که ابعاد منطقی و متناسب با کاربری ظروف، فرم و ساختار و همچنین ترکیب قطعات گوناگون هندسی در یک ظرف، از مهم ترین ویژگی های ریخت شناسانه ابرق های پیکره ای زرین فام عصر ایلخانی که با فرم سر خروس خلق شده اند محسوب می گردد و ساختار قالب این ابرق ها، فرم دایره ای و استوانه ای شکل می باشد.

پیشینه تحقیق

آثار فاخر سفالین به ویژه شاهکارهای زرین فام به جای مانده از دوره ایلخانی، همچون اقیانوسی بزرگ و عمیق هستند که متأسفانه به اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته اند. باید اعتراف کرد که در میان آثار سفالین، ظرف پیکره های نفیس زرین فام، متعلق به دوره ایلخانی، مورد بی مهری بسیار قرار گرفته اند و از آن ها به اندازه کافی یادنگرفته و از این دریای زیبایی بی خبر مانده ایم.

اتینگهاوزن^۱ نخستین پژوهش را در جهت معرفی جامع سبک‌های تولید آثار زرین‌فام در قالب مطالعه و بررسی آثار سبک کاشان انجام داده‌است و او تنها از ظروف پیکره‌ای ساخته‌شده در کاشان نام می‌برد و ساختار و نقوش آن‌ها را مورد توجه قرار نمی‌دهد.

ماسون^۲ نیز دیگر پژوهشگری است که به بررسی سفال زرین‌فام کشورهای مختلف از جمله عراق، مصر، سوریه و ایران می‌پردازد و ابريق‌های سرخ‌روسی در مطاعات او جایی ندارند.

با این همه و در میان مطالعات انجام شده توسط پژوهشگران ایرانی، در جایگاه نخست باید از دکتر شعبانعلی قربانی^۳ نام‌برد که ایشان در رساله دکتری خود با عنوان «تاریخچه و طراحی سرامیک‌های مجسمه‌ای ایرانی، از ماقبل تاریخ تا به امروز»، از سابقه طولانی و پربار سرامیک‌های مجسمه‌ای ایران در طول قرن‌ها می‌گوید. شعبانعلی قربانی همچنین به خاستگاه ظرف‌پیکره‌های ایرانی اشاره دارد و کاربری آن‌ها را نیز بیان می‌کند. لازم به اشاره است که تمرکز اصلی این پژوهشگر ایرانی، دوره تاریخی سلجوقیان می‌باشد و جای خالی آثار زرین‌فام متعلق به عصر ایلخانی از جمله ظرف‌پیکره‌ها به خوبی احساس می‌گردد. ظرف مجسمه‌ها با فرم‌های انسانی، حیوانی، هارپی‌ها و پرندگان از جمله آثاری هستند که توسط ایشان معرفی گشته‌اند اما وضعیت ریخت‌شناسی این آثار مورد کنکاش قرار نگرفته‌است.

از دیگر مطالعات انجام شده توسط پژوهشگران ایرانی، می‌توان به رساله دکتری با عنوان «مبانی نظری هنر پیکره‌سازی در ایران عصر سلجوقی»، اشاره کرد که توسط مهیار اسدی نگاشته شده‌است. ایشان در این پژوهش، پیکره‌های به‌جای‌مانده از دوره سلجوقی را معرفی کرده و به مبانی نظری خلق این آثار با تاکید بر رویکرد دین و دولت حاکم پرداخته‌است. با نگاهی به جامعه آماری این مطالعه خواهیم‌دید که ظرف‌پیکره‌های زرین‌فام نیز معرفی گشته‌اند که البته فرم و ساختار ریخت‌شناسانه آن‌ها مورد مطالعه نبوده است و تمرکز اصلی ایشان، ظرف‌پیکره‌های انسانی می‌باشد.

نجیبه رحمانی و فتانه محمودی، پژوهشگرانی هستند که در مقاله‌ای با عنوان «بررسی سیر تحول هارپی^۴ در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا دوران معاصر»، با رویکردی اساطیری، به معرفی هارپی‌ها و خاستگاه آن می‌پردازند. این پژوهشگران در ادامه از رشد زرین‌فام و ترسیم نقش هارپی بر سفالینه‌های زرین‌فام دوره ایلخانی سخن به میان می‌آورند. با این همه در این نوشتار به جز هارپی‌ها، گونه‌های دیگر از جمله ابريق‌های پیکره‌گون با فرم سرخ‌روس معرفی نمی‌شوند و ساختار ریخت‌شناسانه آثار مورد توجه قرار نگرفته‌است.

اونورجان اردال^۵، پژوهشگر ترک بخش طراحی سرامیک دانشگاه سلوک قونیه می‌باشد که در پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد خود با عنوان «ارزیابی انواع سرامیک‌های دوره سلجوقی از نظر طراحی»، سرامیک‌های این عصر تاریخی را به ویژه در

^۱. Ettinghausen

^۲. Mason

^۳. ShabanaliGhorbani

^۴ هارپی به عنوان مخلوقی ترکیبی، قدمتی طولانی در هنر ایران دارد و باید خاستگاه آن را در هنر پیش از تاریخ دانست. این نقش به عنوان موجود ترکیبی انسان - پرنده، با اساطیر کهن گره خورده‌است و در گذر زمان، در فرم مشخص و مفاهیم متفاوت استمرار یافته‌است.

^۵ Onurcan ERDAL

منطقه آناتولی، از نظر طراحی و فرایند تولید مورد بررسی و کنکاش قرار داده است؛ و در میان آثار مورد توجه ایشان، ظرف پیکره‌های زرین‌فام نیز به چشم می‌خورند که فرم و ساختار ریخت‌شناسانه آن‌ها مورد توجه نبوده و بررسی نگشته‌اند. با این همه، عاملی که پژوهش حاضر را بدیع می‌نماید، توجه عمیق و تمرکز بر روی ویژگی‌های ریخت‌شناسانه ظرف پیکره‌های سفالین به ویژه ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به دوره تاریخی ایلخانی می‌باشد.

روش تحقیق

نوشتار پیش‌رو، ماهیتی بنیادین دارد و از حیث روش تحقیق، توصیفی تحلیلی می‌باشد و در زمره پژوهش‌های کیفی قرار می‌گیرد؛ در جمع‌آوری منابع از روش میدانی استفاده شده است و منابع کتابخانه‌ای و رجوع به سایت‌های معتبر داخلی و خارجی از جمله سایت‌های موزه‌ها، در گردآوری اطلاعات نقش داشته‌اند. لازم به اشاره است که رویکرد این پژوهش، رویکردی تاریخنگارانه می‌باشد.

۱. مبانی نظری تحقیق

۱-۱. لعاب زرین فام

در سراسر تاریخچه سفالگری و از میان تمام شیوه‌های تزئین سفال، لعاب زرین فام به دلیل درخشش و انعکاس رنگین کمائی‌اش بسیار مورد توجه و تحسین بوده است. در عصر ایلخانی نیز قطعات سفالی پوشیده از لعاب زرین فام زینت بخش بسیاری از مجموعه‌های شخصی و موزه‌های جهان‌اند. زرین فام معادل «لوستر»^۱ است و نوعی تزئین رو لعابی (رو رنگی) می‌باشد که برای ایجاد جلای فلزی خاصی در سطح قطعات لعابدار استفاده می‌شود. سفالگران ایرانی در قرن‌های هفتم و هشتم هجری، (سیزدهم و چهاردهم میلادی)، این نوع رو رنگی‌ها را (لیقه)، می‌نامیدند. زرین فام در هر دوره‌ای فرآورده‌ای گران‌بها بود و منافع حاصل از آن می‌توانست برای سفالگران انگیزه‌ای قوی باشد تا آنان رموز این فن را نزد خود نگاه دارند و مالک انحصاری این نوع ظروف باشند.^۲

یکی از مهم‌ترین منابع موجود در زمینه چگونگی ساخت لعاب زرین فام، متعلق است به «ابوالقاسم عبدالله کاشانی»، (۷۰۰ ه. ق). وی که یکی از اعضای خاندان طاهر کاشانی و تاریخ‌نگار دربار ایلخانان مغول بوده است، در بخش پایانی کتاب ارزشمندش، عرایس الجواهر و نفایس الاطایب^۳، مبحثی روشن و عالمانه درباب مواد اولیه و چگونگی ساخت زرین فام نگاشته که بی‌شک کلید شناخت و بازسازی این تکنیک ویژه به حساب می‌آید.

۱-۲. ظرف پیکره

^۱. lustre

^۲. طهوری، نیر، «کاشی‌های زرین‌فام دوره‌ی ایلخانان مغول»، ۷۲.

^۳. کاشانی، ابوالقاسم عبدالله، عرایس الجواهر و نفایس الاطایب، ۱۱۴.

خالی از لطف نیست که قبل از تعریف واژگانی ظرف پیکره، به معارفه اجمالی پیکره پرداخته شود. پیکره به آثاری اطلاق می شود که صرفاً جنبه زیبایی شناختی داشته و هیچگونه کاربردی غیر از آن نداشته باشد. پیکره ها در اکثر موارد مستقل هستند و به اشیاء و هنرهای دیگر وابسته نیستند اما گاهی در جهت به کمال رسیدن هنرهای دیگر از جمله معماری، به خدمت آن ها در می آیند و فضای معماری را تلطیف می کنند.

و اما آنچه از عنوان ظرف پیکره مشخص است، وابستگی آن به صنایع دستی است. در واقع این گونه آثار در درجه اول اشیای کاربردی هستند که بر وجه زیبا شناختی آن تأکید بسیار زیادی شده است. آن چنان که در نگاه اول، بیننده از منظر زیبایی شناسی با آن مواجهه پیدا می کند و سپس در گام دوم پی به کاربرد آن می برد. اشیایی که دارای تزئین بسیار و قابل توجه اند ولی وجه کاربردی خود را هم چنان حفظ کرده اند.^۱

ظرف پیکره ها مشخصه ویژه ای در خود دارند و آن حالت مجوف^۲ (میان تهی)، بوده است که در بسیاری از موارد به شکل ظرف یا نشانه ای از آن نمایش داده شده است. احتمالاً هدف از ساخت آن ها، حمل و یا نگه داشتن بوده است. شاید مایعی برای مراسمی مقدس یا غذا جهت نیاز متوفی و غیره که ما از آن بی اطلاع هستیم. به هر حال، واضح است که آثاری از این دست، اگر هم به صورت عملی استفاده نداشتند، اما کاربردهای نمادین داشته اند.^۳

۱-۳. ابریق

ابریق _ آبریز (دهخدا، ۱۰/۱۳۷۷، ۳۱۲)، برای نگهداری مایعات همچون آب، شراب و همچنین برای طهارت به کار می رفته است و در فرم های گوناگون شناسایی شده اند. بسیاری از زبان شناسان، ابریق را معرب از فارسی می دانند و معتقدند که ابریق فارسی معرب است و در اصل فارسی آن، آبراه یا آبریز بوده است.^۴

۲. معرفی ابریق های پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر ایلخانی

۱-۲. معرفی نمونه ها

باید اشاره کرد ابریق های سر خروسی موجود بیشتر فیروزه ای هستند و ابریق های زرین فام به نسبت آن ها تعداد کمتری دارند. از این رو تلاش شده از بین نمونه های زرین فام موجود، آثاری انتخاب گردند که نسبت به رقبا شاخص باشند؛ مولفه هایی از جمله سلامت ساختاری و سالم بودن نقوش، در دسترس بودن و از همه مهمتر تاریخ دار بودن آثار، در انتخاب آن ها بسیار مهم است. علاوه بر این، سعی شده نمونه هایی انتخاب گردند که علاوه بر دارا بودن فرم کلی ساختاری یکسان، در ریز ساختارها از جمله فرم تاج، فرم دسته و مولفه های تصویری، نسبت به دیگر ظروف، سطح بالاتری داشته باشند؛ به عنوان

^۱. اسدی، مهیار، مبانی نظری هنر پیکره سازی در ایران عصر سلجوقی، ۱۰۵.

^۲Mojavaf

^۳. جام تیر، امین، «ویژگی های سفالینه های پیکره ای در ایران پیش از تاریخ»، ۳۰.

^۴. ریحانی، عظیمه، «معناشناسی واژه های معرب یا قوت، ابریق، استبرق در قرآن کریم»، ۳۷.

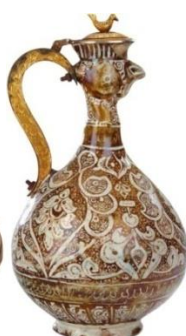
مثال، نقوش برجسته‌ای که بر روی مخزن ابریق ساتبیز اجرا شده‌است و مولفه‌های بصری که بر روی ابریق خائنکو و ساتبیز ۲ تصویر شده‌اند، با اختلاف، سرآمد از دیگر رقبا هستند و به زبان ساده، آثار سطح پایین و دم دستی انتخاب نشده‌اند. لازم بذکر است که در انتخاب نمونه‌ها از روش تطبیقی هم استفاده شده‌است؛ به این معنا که از میان ابریق‌هایی که بسیار مشابه یکدیگر هستند، ظرفی انتخاب شده‌است که درد ست‌رس بوده، تاریخ‌دار و در عین حال از شرایط فیزیکی بهتری بهره‌مند باشد. به عنوان مثال، ابریق موجود در سایت آلامی که یک پلتفرم تصاویر آرشیوی می‌باشد، بسیار مشابه ابریقی است که در موزه سفال و آبگینه موجود است و از آنجایی که ابریق موجود در آبگینه بر خلاف نمونه مشابه‌اش دارای تاریخ است و در دست‌رس می‌باشد، ابریق موزه آبگینه انتخاب شده‌است و آثار مشابه تکرار نشده‌اند.

ابریق آبگینه

ابریق آلامی

با این حال و در نهایت شاخص‌ترین نمونه‌های ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر ایلخانی، ۵ مورد بوده که در ادامه به معرفی آن‌ها خواهیم پرداخت.

ابریق

ابریق خائنکو اکراین

ابریق شماره ۲ ساتبیز

ابریق شماره ۱ ساتبیز

ابریق کریستیز

آبگینه تهران

تصویر شماره ۱ - جامعه آماری ابرق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سَر خروس، متعلق به عصر ایلخانی، آرشیو
نگارنده

نسخه پیش انتشار

۱-۲-۱- ابریق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، (موجود در سایت حراجی کریستیز)

این ظرف پیکره‌گون زرین‌فام، ابریقی دسته‌دار است که در بالاترین قسمت خود، از فرم سر خروس بهره می‌برد و در حالتی ایستاده و بر روی قاعده دایره‌ای شکل استوار گردیده‌است. لازم به اشاره‌است که دسته تقریباً پهن و میله‌ای شکلی از قسمت پشت سر خروس به سمت پایین و تقریباً تا نیمه‌های این ابریق کشیده شده‌است. این ابریق سفالین، تنها یک دریچه ورود و خروج مایعات داشته و این ناحیه دقیقاً تاج خروس می‌باشد. بر روی این ابریق زرین‌فام، نقوش بسیار زیبایی چشم‌نوازی می‌کنند که به لحاظ سلامت کیفیت مطلوبی را دارا می‌باشند. شایان توجه‌است که بر روی این ابریق پیکره‌ای، کتیبه‌ای خلق نشده و ابریق به لحاظ ساختاری، سالم بوده و وضعیت بسیار خوبی دارد. لازم بذکر‌است این ابریق پیکره‌ای زرین‌فام دارای ۲۳/۵ سانتی‌متر ارتفاع و در عریض‌ترین ناحیه، حدوداً ۱۴/۵ سانتی‌متر پهنا دارد و هم‌اکنون در سایت حراجی www.christies.com قابل دسترسی می‌باشد. طبقه‌بندی مکانی این اثر طبق اطلاعات موزه‌ای، ایران مرکزی یا شمالی می‌باشد و متأسفانه شهر محل ساخت این ظرف پیکره مشخص نیست. طبقه‌بندی زمانی ظرف پیکره نیز اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۲- ابریق زرین‌فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، www.Christies.com

۲-۱-۲- ابریق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، شماره ۱، (موجود در سایت حراجی ساتبیز)

این ظرف پیکره‌ای، ابریقی زرین‌فام است که با فرم سر خروس و در دوره ایلخانی ساخته شده‌است. این ابریق دارای دسته‌ای ظریف و لوله‌ای شکل می‌باشد که از ناحیه پشت سر خروس و کمی پایین‌تر از تاج آغاز می‌شود و تقریباً تا نیمه‌های ابریق امتداد پیدا می‌کند. نکته حائز اهمیت این ابریق پیکره‌ای زرین‌فام، وجود دو دریچه ورودی و خروجی می‌باشد که محل ورود مایعات، دقیقاً تاج خروس بوده و نوک پرنده، ناحیه خروجی می‌باشد. لازم به اشاره‌است که در سرتا سر این ابریق، شاهد خودنمایی نقوشی زیبا هستیم و فقط در ناحیه انتهایی آن یعنی سطح مقطع دایره‌ای شکل اثر، هیچ نقوشی تصویر نشده‌است. باید اشاره داشت که این اثر به لحاظ وضعیت نقوش و ساختار کلی در وضعیت مطلوبی به سر می‌برد. شایان توجه‌است این ظرف پیکره زرین‌فام ۳۵ سانتی‌متر ارتفاع دارد و قطر آن در عریض‌ترین نقطه تقریباً ۱۸ سانتی‌متر می‌باشد و هم‌اکنون در سایت حراجی www.sothebys.com قابل دسترسی می‌باشد. طبقه‌بندی مکانی این اثر طبق اطلاعات

موزه‌ای، کشور ایران و شهر محل ساخت آن کا شان می‌باشد. طبقه‌بندی زمانی ظرف پیکره نیز اوایل قرن سیزدهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۳- ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، www.sothebys.com

۳-۱-۲- ابریق پیکره‌گون زرین فام با فرم سر خروس، شماره ۲، (موجود در سایت حراجی ساتبیز)

این ظرف پیکره‌ای، ابریقی زرین فام است که با فرم سر خروس و در عصر تاریخی ایلخانی خلق گشته است. نکته بسیار مهمی که در مواجهه اول با این اثر دریافت خواهیم کرد، زیبایی بصری خارق‌العاده آن است که حاصل وجود نقوش گیاهی و انسانی بسیار ظریف و با کیفیت می‌باشد. همراهی دوردیف کتیبه در ناحیه گردن خروس نیز به زیبایی این اثر افزوده است. شایان ذکر است همانگونه که نقوش به کار رفته و نحوه اجرای آن‌ها بسیار مطلوب می‌باشد، متأسفانه در برخی نواحی، نقوش دچار محوشدگی گشته‌اند. باید اشاره داشت که متأسفانه دسته این اثر فاخر آسیب‌دیده و به طور کامل تخریب شده است و فقط دو زائده در قسمت ابتدا و انتهای دسته به جای مانده است. علاوه بر این، ناحیه ای در قسمت پایینی اثر، دقیقاً زیر زائده قسمت انتهایی دسته دچار آسیب‌دیدگی شده و سوراخ گشته است. باید اشاره کرد که این ابریق زرین فام، تنها دارای یک دریچه برای ورود و خروج مایعات بوده که در ناحیه تاج خروس واقع شده است. متأسفانه اطلاعاتی در مورد ابعاد این ظرف پیکره در اختیار نیست و طبق اطلاعات موزه‌ای، طبقه‌بندی مکانی این اثر مربوط به کشور ایران و شهر کاشان بوده و طبقه‌بندی زمانی ظرف پیکره مربوط به اوایل قرن سیزدهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی می‌گردد. این اثر ارزنده هم اکنون در سایت حراجی www.sothebys.com قابل دسترسی می‌باشد.

تصویر شماره 4- ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، www.sothebys.com

۴-۱-۲- ابریق پیکره‌گون زرین فام با فرم سر خروس، (موجود در موزه خاننکو، کیف اکران)

این ظرف پیکره‌گون زرین فام، ابریقی دسته‌دار است که در بالاترین قسمت خود، از فرم سر خروس بهره می‌برد و در حالتی ایستاده و بر روی سطح مقطعی دایره‌ای شکل استوار گردیده است. نکته حائز اهمیت اینکه، دسته این ابریق سفالین از جنس فلز می‌باشد و در دو نقطه به بدنه این اثر پیچ شده است. هم‌چنین در بالاترین نقطه این ابریق، درپوشی فلزی مشاهده می‌گردد که دقیقاً بر روی تاج خروس قرار گرفته است. به احتمال قریب به یقین، این دسته به همراه درپوش، مولفه‌هایی هستند که بعدها و در پی تخریب دسته اصلی اثر، بدان اضافه شده‌اند. شایان توجه است که در این اثر فقط یک دریچه برای ورود و خروج مایعات می‌بینیم و آن‌هم در ناحیه تاج این ابریق قرار گرفته است. بر روی بدنه این ظرف پیکره ایلخانی، نقوش زیبا و متعددی خلق شده که جز در ناحیه سمت راستی تاج، در سایر نواحی بسیار سالم باقی مانده و وضعیت مطلوبی دارند؛ باید اشاره داشت که ناحیه سمت راستی تاج، آسیب‌دیده و شکسته شده است و در دسترس نمی‌باشد. هم‌چنین کتیبه‌هایی نیز بر روی بدنه این ابریق به چشم می‌خورند که در دو ناحیه، یکی در قسمت بالایی یعنی گردن خروس و دیگری در قسمت‌های انتهایی یعنی نزدیک به سطح مقطع اثر اجرا شده‌اند. لازم بذکر است که ساختار کلی این اثر خوب ارزیابی می‌گردد و فقط همانطور که اشاره شد، دسته سفالین این ابریق تخریب شده و در دسترس نیست. لازم بذکر است تا به امروز، این اثر، تنها ابریق زرین فامی است که از وجود درپوش در قسمت بالایی تاج بهره می‌برد. این ظرف پیکره زرین فام دارای ۲۸/۵ سانتی‌متر ارتفاع می‌باشد و قطورترین نقطه آن حدوداً ۱۶/۵ سانتی‌متر پهنا دارد و هم‌اکنون در موزه خاننکو شهر کیف و در کشور اکران نگهداری می‌شود. طبق اطلاعات موزه‌ای، طبقه‌بندی مکانی این اثر مربوط به کشور ایران و شهر کاشان می‌باشد و طبقه‌بندی زمانی ظرف پیکره، اواخر قرن سیزدهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۵- ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، آرشیو نگارنده

۵-۱-۲- ابریق پیکره‌گون زرین فام با فرم سر خروس، (موجود در موزه سفال و آبگینه تهران)

این ظرف پیکره‌ای، ابریقی زرین فام است که با فرم سر خروس و در دوره تاریخی ایلخانی خلق شده است. این ابریق دارای دسته‌ای ظریف و نسبتاً پهن می‌باشد که از ناحیه پشت سر خروس و کمی پایین‌تر از تاج آغاز می‌شود و تقریباً تا نیمه‌های ابریق امتداد می‌یابد. نکته حائز اهمیت این ابریق پیکره‌گون زرین فام، وجود دو دریچه ورودی و خروجی می‌باشد که محل ورود، دقیقاً تاج خروس بوده و نوک پرنده، ناحیه خروجی مایعات می‌باشد که دو سوراخ تعبیه شده در این ناحیه، وظیفه خروج مایعات را بر عهده دارند. لازم به اشاره است که در سرتا سر این ابریق، شاهد نقوشی زیبا هستیم و فقط در ناحیه انتهایی آن یعنی سطح مقطع دایره‌ای شکل، نقشی ایجاد نشده و به جای نقش، کتیبه‌ای در این ناحیه به چشم می‌خورد. لازم بذکر است که در بعضی از نواحی قطور بدنه نیز کتیبه‌هایی مشاهده می‌گردد. باید اشاره داشت که این اثر به لحاظ وضعیت نقوش و ساختار کلی در وضعیت مطلوبی به سر می‌برد؛ اما در قسمت‌هایی از جمله دسته این اثر زرین فام، رنگ پدیدگی‌هایی مشاهده می‌شود. شایان توجه است این ظرف پیکره زرین فام ۳۹/۵ سانتی متر ارتفاع داشته و قطر آن در عریض‌ترین ناحیه، حدوداً ۱۹/۵ سانتی متر می‌باشد و هم اکنون در موزه سفال و آبگینه شهر تهران و در کشور ایران نگهداری می‌گردد. طبقه‌بندی مکانی این اثر طبق اطلاعات موزه‌ای، کشور ایران و شهر کاشان می‌باشد و طبقه‌بندی زمانی آن، سده هفتم هجری قمری و دوره تاریخی ایلخانی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۶- ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، آرشیو نگارنده

۳. تحلیل ریخت‌شناسانه نمونه‌های منتخب

۱-۳. تعریف ریخت‌شناسی

ریخت‌شناسی دانشی در حوزه مطالعات ادبی است که هم‌اکنون در سایر عرصه‌ها از جمله‌ها از جمله در مطالعات هنری کاربرد دارد. اصطلاح ریخت‌شناسی یا مرفولوژی^۱، نخستین بار به وسیله ولادیمیر پراپ^۲، محقق و مردم‌شناس روس مطرح شد. وی این اصطلاح را از دانش زیست‌شناسی وام‌گرفته و معتقد است: ریخت‌شناسی یعنی بررسی و شناخت اجزای تشکیل‌دهنده گیاه و ارتباط آن‌ها با یکدیگر و با کل گیاه. وی پژوهش در اشکال ظاهری موجود (اعم از زنده و غیر زنده)، را وظیفه ریخت‌شناسی می‌داند. می‌توان گفت ریخت‌شناسی ارتباط تنگاتنگی با ساختار و شکل دارد؛ از اینرو برای درک و مطالعه یک اثر باید اجزا و عناصر آن را بررسی کرد.^۳

به بیان دیگر تحقیق در ساختارهای آثار هنری، شناخت اشکال و گونه‌های آن و هر نوع تقسیم‌بندی که بتواند آثار را بر اساس مشخصه‌هایی متمایز کند، از مقوله ریخت‌شناسی است.^۴

با توجه به اینکه اساس نقد در هنر با هر رویکردی معطوف به فرم اثر هنری است، لذا به مدد این رویکرد می‌توان به تصویری کلی از ریخت آثار دست‌یافت و بدین ترتیب آن‌ها را مورد بررسی و تحلیل قرارداد.^۵

---

^۱ Morphology

^۲ Vladimir Propp

^۳. گل‌دمن، لوسین، نقد تکوینی، ۹-۱۰.

^۴. سرامی، قدمعلی، از رنگ گل تارنج خار؛ شکل‌شناسی داستان‌های شاهنامه، ۴.

^۵. سعدآبادی، معصومه، «ریخت‌شناسی صراحی‌های شیشه‌ای ایران در دوره‌های ۵ و ۶ ه.ق»، ۴.

۲-۳. مبانی تحلیل

در این مطالعه به منظور تحلیل ساختاری ظرف پیکره‌های زرین‌فام عصر ایلخانی، فرم آثار را با رویکرد ریخت‌شناسانه مورد بررسی قرار خواهیم داد و بر این اساس، مولفه‌هایی هم‌چون توجه به ابعاد، نوع کاربری، فرم ظروف، ترکیب قطعات با یکدیگر، توجه به نواحی منقوش و خالی از نقش، نواحی کتیبه‌دار، قسمت‌های تخریب‌شده و ... مورد کنکاش قرار خواهند گرفت. با تکیه بر این مولفه‌ها، ابعاد کلی ظرف‌های پیکره‌ای و ابعاد قطعات تشکیل‌دهنده آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته و هم‌چنین ساختار کلی ظروف و فرم اجزای تشکیل‌دهنده آن مورد توجه خواهد بود و تلاش می‌گردد این اطلاعات به همراه نوع کاربری آثار، اشاره به نواحی تحت پوشش نقش، نواحی غیر منقوش و نواحی دارای کتیبه، در جداولی منظم قرار گرفته و تنظیم گردند. لازم به اشاره است که برای هر یک از ظرف پیکره‌های زرین‌فام، پلانی خطی ترسیم خواهد شد که در این پلان، موقعیت اجزای تشکیل‌دهنده ظروف با شماره‌گذاری مشخص خواهد شد.

۳-۳-۳. تحلیل ریخت‌شناسانه ابرق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس

۱-۳-۳-۳. ابرق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، (سایت حراجی کریستیز)

این ظرف پیکره‌گون، یک ابرق زرین‌فام می‌باشد که در بالاترین ناحیه‌اش سردیسی از یک خروس خلق شده و بر همین اساس لقب ابرق سر خروسی را به خود اختصاص داده است. این ابرق یا تُنگ که کاربری نگهداری و سرو مایعات را بر عهده دارد، ارتفاعی به اندازه ۲۳/۵ سانتی‌متر را دارا می‌باشد و پهنای آن در عریض‌ترین نقطه حدوداً ۱۴/۵ سانتی‌متر می‌باشد. با نگاهی به تصاویر این ابرق زرین‌فام، مشاهده می‌گردد که ساختار کلی آن پیچیدگی خاصی نداشته و بسیار ساده است. لازم به اشاره است که این تُنگ سر خروسی، تنها از وجود یک دریچه برای ورود و خروج مایعات بهره می‌برد و دقیقاً ناحیه تاج خروس، در بالاترین نقطه، نقش دریچه و دهانه ورود و خروج را بازی می‌کند؛ این تاج در حقیقت نوار تسمه‌مانندی به پهنای تقریبی ۱/۵ سانتی‌متر بوده که با فرم یک بیضی باریک ساخته شده است. باید اشاره کرد که سطح بالایی تاج خروس صاف بوده و انحنايي طاق‌گونه ندارد. تاج خروس از زمینه‌ای به رنگ سفید بهره می‌برد و دو خط افقی با رنگ قهوه‌ای نسبتاً تیره، سطح بالایی و پایینی تاج را از ناحیه صورت متمایز کرده است؛ هم‌چنین خطوطی عمودی و کوتاه، از نوار بالایی تاج به سمت نوار پایینی آن کشیده شده‌اند که با فاصله‌ای تقریباً یکسان و با همان رنگ قهوه‌ای نسبتاً تیره و به صورت مسطح، نقش شده‌اند. نکته حائز اهمیت اینکه این خطوط کاملاً موازی یکدیگر نبوده و به صورت یک دست و عمودی ترسیم نشده‌اند. شایان توجه است که در بالاترین نقطه تاج و دقیقاً بر روی خط افقی و قهوه‌ای رنگ بالایی، یک خط افقی با لعاب فیروزه‌ای خودنمایی می‌کند که در قسمت جلویی پررنگ‌تر است و در ناحیه میانی به شدت دچار محو‌شدگی گشته است. این دریچه ورودی و خروجی در پلان خطی اثر، با عدد شماره ۱ قابل مشاهده می‌باشد. تاج خروس بر روی یک ساختار استوانه‌ای لوله‌مانند قرار گرفته است؛ این ساختار لوله‌مانند به گونه‌ای طراحی شده است که هر چه به سمت پایین حرکت می‌کند عریض‌تر می‌شود و این سیر حرکتی تا عریض‌ترین ناحیه تُنگ یعنی مخزن ادامه پیدا می‌کند و از عریض‌ترین نقطه به بعد از پهنای تُنگ کاسته شده و این پیمایش مسیر، ساختاری پیازی‌شکل را رقم می‌زند. در نگاه اول به ناحیه مخزن این اثر، چهار فضای منقوش مشاهده می‌گردد که توسط ۵ خط قهوه‌ای سرتاسری که به دور مخزن کشیده شده‌اند، از یکدیگر جدا شده‌اند، لازم به اشاره است که به جز خط اول و خط پایانی، سه خط دیگر به صورت دو رشته‌ای و با رعایت فاصله از هم اجرا شده‌اند. در فضای بالایی مخزن یک سری خطوط سرگردان با فرم پیچان مشاهده می‌شود که ضخامت آنها نیز در نقاط مختلف متغیر است و به احتمال

فراوان هدف هنرمند، فقط پر کردن فضاهای خالی این منطقه بوده است. دومین ناحیه مخزن از حیث خودنمایی لعاب فیروزه‌ای بسیار دل‌انگیز است. در این ناحیه، در بین فضاهای فیروزه‌ای، خطوطی قهوه‌ای و سرگردان حضور دارند که نسبت به خطوط فضای بالایی از ضخامت کمتری برخوردار هستند و با بی‌نظمی در هم تنیده شده‌اند. این نقوش در عین بی‌نظمی، فضاهای سفید و خالی از نقش را به درستی، از حیث رعایت سواد و بیاض پوشش داده‌اند. منطقه سوم مخزن که بزرگترین ناحیه نیز محسوب می‌شود از وجود نقوشی انتزاعی و در عین حال منظم بهره می‌برد. نقوشی که به رنگ قهوه‌ای روشن و به صورت مسطح بر زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند. در این ناحیه علاوه بر نقوش انتزاعی، خطوطی پیچان و منحنی نیز مشاهده می‌گردد که در نهایت اشکالی قرینه را خلق کرده‌اند. اما در نهایت پایین‌ترین قسمت مخزن باز هم به صورت پوشیده از نقوش مختلف خودنمایی می‌کند؛ نقوشی که حاصل پیچ و تاب خطوط قهوه‌ای رنگ روشن می‌باشند و بر زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند. شایان توجه است که در این ناحیه نیز رد پای لعاب فیروزه‌ای به چشم می‌خورد. لعابی که فضای بین دو خط سرتاسری و قهوه‌ای رنگ را پر کرده است.

سرانجام ناحیه انتهایی مخزن بر روی یک قاعده دایره‌ای شکل که با فرم یک پیاله معکوس و به پهنای تقریبی ۱/۸ سانتی‌متر ساخته شده است، آرام می‌گیرد. باید اشاره کرد که در قسمت ابتدایی و بالایی ساختار لوله‌مانند تُنگ یعنی دقیقاً ناحیه پایینی تاج خروس، با اضافه کردن خمیر گل و طراحی مثلث‌گونه، نوک خروس خلق گشته است؛ این نوک در پلان خطی با عدد شماره ۲ مشخص شده است. هم‌چنین در دو طرف سر خروس با افزودن خمیر گل، دو ناحیه محدب‌گونه ایجاد شده که به تکامل فرم صورت خروس کمک کرده است. شایان توجه است که این ابریق زرین‌فام از وجود یک دسته با فرم فیتیله‌ای نیز بهره می‌برد که با ساختاری شبیه به یک عصا ساخته شده است. ابتدای این دسته به ناحیه پشت سر خروس متصل و قسمت انتهایی آن به نیمه بالایی مخزن وصل شده است. لازم بذکر است که بر روی دسته هیچ طرح و نقشی مشاهده نمی‌گردد و تمامی سطوح دسته اعم از سطح بیرونی، سطح داخلی و لبه‌های آن با لعاب قهوه‌ای روشن پوشش داده شده‌اند. ارتفاع دسته حدوداً ۱۰/۵ سانتی‌متر می‌باشد و موقعیت آن نیز در پلان خطی مشخص شده و عدد شماره ۳ بدان اشاره می‌کند. لازم به توضیح است که تقریباً در تمامی سطوح این ابریق زرین‌فام، نقوشی زیبا خودنمایی می‌کنند و فقط سطح مقطع پیاله‌ای شکل ابریق از وجود هرگونه نقشی بی‌بهره مانده است. این ناحیه فاقد نقوش، در پلان خطی با عدد شماره ۴ قابل مشاهده است.

تصویر شماره ۷- پلان خطی ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در سایت حراجی

کریستیز

۲-۳-۳- ابریق پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، شماره ۱، (سایت حراجی ساتبیز)

این ظرف پیکره ایلخانی یک ابریق یا تنگ زرین فام می باشد که در بالاترین ناحیه خود از وجود یک پیکره با فرم سر خروس سود می برد. این تنگ سر خروسی کاربری سرو مایعات را داشته و ارتفاع آن ۳۵ سانتی متر می باشد. در نگاه نخست به این اثر، زیبایی چشمگیری را مشاهده می نمایم که حاصل وجود فضاهای برجسته منقوشی می باشد که با فرم بته جقه های واژگون ساخته شده اند. علاوه بر این، فرم تاج کنگره دار خروس نیز بر زیبایی این ظرف پیکره، بسیار افزوده است. تاج این ابریق سر خروسی به زیبایی هر چه تمام تر ساخته شده است و دلیل آن حضور کنگره هایی است که با فرم بته جقه های باریک و بلند خلق شده اند. باید اشاره گردد که این تنگ سر خروسی زرین فام از وجود دو دریچه مجزا برای ورود و خروج مایعات بهره می برد. دریچه ورودی که همان تاج کنگره دار خروس می باشد و دریچه خروجی که در حقیقت نوک خروس بوده و خود شامل دو سوراخ می شود. ناحیه تاج خروس یک نوار تسمه ای شکل بوده که بر فراز سر خروس قرار گرفته است و در واقع یک بیضی باریک می باشد. باید اشاره گردد که سطح بالایی تاج خروس، مسطح نبوده و با شیارهای بسیار منظمی، کنگره دار شده است. نکته جالب توجه اینکه شیارهای موجود بر روی تاج خروس، فضاهای برجسته ای خلق کرده که دقیقاً مشابه فرم گیاهی بته جقه بوده و به صورت واژگون خودنمایی می کنند. شایان توجه است که قسمت کنگره دار تاج خروس فاقد هرگونه دورگیری بوده و بته جقه ها در بستری به رنگ سفید اجرا شده اند؛ فضای بین این نقوش، خالی از هرگونه طرح و نقشی می باشد. لازم بذکر است که تاج خروس در قسمت دسته ابریق ارتفاع کمتری را به خود اختصاص داده است و هر چه به سمت نوک خروس حرکت می کنیم، ارتفاع تاج بیشتر می شود. محل قرارگیری تاج که دریچه ورودی اثر نیز می باشد، در پلان خطی با عدد شماره ۱ مشخص شده است. شایان توجه است که بلافاصله بعد از تاج ساختار کلی تنگ آغاز می گردد که این ساختار با فرمی پیازی شکل ساخته شده و در حقیقت استوانه ای لوله ای شکل بوده که هر چه به سمت پایین حرکت می کند به پهنای آن افزوده می گردد. در بالاترین قسمت این استوانه، دقیقاً در ناحیه مقابل دسته، نوک خروس قرار گرفته که با استفاده از خمیر گل و با فرمی مثلث گونه ساخته شده است و قسمت جلویی آن خیلی تیز نیست و قوس نسبتاً ملایمی دارد. در قسمت جلویی و در دو طرف نوک، دو سوراخ تعبیه شده که با فرمی بادامی و به صورت افقی طراحی و ساخته شده اند. موقعیت نوک خروس به همراه دریچه های خروج، در پلان خطی با عدد شماره ۲ قابل مشاهده می باشد. مطابق روال معمول ساختار صورت در ابریق های سر خروسی، در دو طرف صورت این ابریق نیز دو ناحیه برآمده و محدب گونه اجرا شده است که فرمی دایره ای شکل دارند و درون این دایره ها، نقوش گیاهی بسیار زیبایی از اسلیمی های پیچان خودنمایی می کنند؛ اسلیمی هایی که به صورت مسطح و به رنگ قهوه ای روشن تصویر شده اند. نکته حائز اهمیت اینکه در درون این ناحیه دایره ای شکل و دقیقاً در قسمت شمال شرقی، یک دایره کوچکتر نیز نقش شده است که همان چشم خروس می باشد و دقیقاً در وسط این دایره، یک نقطه قهوه ای رنگ نسبتاً درشت مشاهده می گردد که در واقع تخم چشم خروس است. شایان ذکر است که اسلیمی های موجود در این برآمدگی محدب گونه، دو مسیر اسپیرالی را دنبال می کنند که یکی مسیر دایره ای بزرگ تر یعنی همان محیط دایره است و اسپیرال دوم از چشم خروس منشعب شده است. این ابریق دارای یک دسته فیتله ای و گرد می باشد که دقیقاً از ناحیه پشت سر خروس آغاز شده و با قوسی بسیار خفیف و ملایم رو به جلو حرکت می کند و یکباره با چرخشی زیاد، رو به پایین به حرکت خود ادامه داده و به قسمت بالایی مخزن متصل می گردد. لازم بذکر است که در محل قوس دسته، یک زائده طراحی و اجرا

شده که به نظر می‌رسد وظیفه کنترل خروج ناگهانی مایعات را بر عهده دارد؛ بدین معنا که با قرارگرفتن انگشت شصت بر روی آن، ابریق به صورت کنترل‌شده خم می‌شود و خروج مایعات به صورت دلخواه صورت می‌گیرد. لازم به توضیح است که بر روی دسته این ابریق، هیچ‌گونه نقش و طرحی مشاهده نمی‌گردد و فقط بر روی لبه‌های جانبی آن یک نوار مسطح سرتاسری قهوه‌ای رنگ تصویر شده است؛ نواری که دقیقاً در وسط دسته اجرا شده و فضای سمت چپی و راستی آن، کاملاً به طور مساوی تقسیم شده است. محل قرارگرفتن دسته در پلان خطی با عدد شماره ۳ و محل ایجاد زائده روی آن نیز با عدد شماره ۴ قابل تشخیص می‌باشد. مخزن بسیار زیبا و منقوش این ابریق در عریض‌ترین نقطه‌اش، قطری در حدود ۱۸ سانتی‌متر را دارا می‌باشد و در قسمت انتهایی به قاعده‌ای دایره‌ای شکل متصل می‌گردد. آنچه در نگاه اول به مخزن ابریق توجه را جلب می‌کند، نواحی برجسته و برآمده‌ای است که به زیبایی هرچه تمام‌تر خلق گشته‌اند. در قسمت بالایی مخزن یک فرم بسیار زیبا که در هنرهای سنتی نیز مقدس به شمار می‌آید، بر گرداگرد ابریق، پنج مرتبه تکرار شده است. این فرم ساختاری قندیل نام دارد که از گردن خروس آویزان شده و دقیقاً به خط قهوه‌ای رنگ ناحیه پایینی سر خروس متصل گشته است. در ناحیه مرکزی مخزن و دقیقاً پایین قندیل‌ها، یک نقش بسیار زیبای دیگر مشاهده می‌گردد که به صورت برجسته و با ابعاد بزرگتر از قندیل‌ها، برگرداگرد مخزن خلق گشته‌اند. این فرم بسیار زیبای گیاهی، بته‌جقه نام دارد که به صورت وارونه و معکوس، به سمت ناحیه انتهایی مخزن کشیده شده‌اند. نکته بسیار مهم در مورد این بته‌جقه‌ها این است که در درون هر یک از آنها، یک بته جقه دیگر و با فاصله از دیوار محیطی خودنمایی می‌کند. این بته‌جقه‌های درونی، بر روی برآمدگی واقع شده‌اند و پیچ و تاب‌های نقوش اسلیمی را به همراه دارند؛ اسلیمی‌هایی که نسبتاً ظریف، به رنگ قهوه‌ای و به صورت مسطح اجرا شده‌اند. لازم به توضیح است که ساختار سطح مقطع دایره‌ای شکل این ابریق به فرم یک پیاله معکوس طراحی شده و ارتفاع آن حدوداً ۳/۵ سانتی‌متر می‌باشد. نکته حائز اهمیت اینکه به غیر از قاعده دایره‌ای شکل این اثر، سایر نواحی منقوش می‌باشند. موقعیت سطح مقطع ظرف پیکره در پلان خطی با عدد شماره ۵ قابل مشاهده می‌باشد.

تصویر شماره ۸- پلان خطی ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در سایت حراجی ساتبیز

۳-۳-۳- ابریق پیکره‌گون زرین فام با فرم سر خروس، شماره ۲، (سایت حراجی ساتبیز)

این ظرف پیکره‌گون متعلق به عصر ایلخانی، در حقیقت یک ابریق یا تنگ زرین فام می‌باشد که در بالاترین نقطه خود از وجود یک سردیس با فرم خروس بهره می‌برد و بر همین اساس نیز به ابریق سر خروسی شهرت یافته‌است. این تنگ زرین فام سر

خروسی به احتمال فراوان کاربری نگهداری و سرو مایعات را بر عهده داشته و متاسفانه در اطلاعات موزه‌ای آن، به ابعاد ظرف پیکره اشاره‌ای نشده است. در اولین نگاه به این اثر زرین‌فام، آنچه توجه زیادی را به خود جلب می‌کند، نقوش بسیار زیبای تصویر شده بر روی آن به ویژه در ناحیه مخزن اثر می‌باشد که در این میان، تصاویر مربوط به پنج پیکره انسانی بسیار سرآمد است. ناحیه مخزن به لحاظ دارا بودن فرم‌های زیبای هندسی، نواحی حاوی کتیبه، نقوش گیاهی و تصاویر زیبایی از پیکره‌های انسانی، بسیار حائز اهمیت می‌باشد. مخزن ابریق یک ساختار پیازی شکل داشته که در بالاترین نقطه‌اش یک نوار سرتاسری به دور گردن ابریق کشیده شده است؛ این نوار از یک الگوی زیبای هندسی میزبانی می‌کند که گره طنابی‌بافت نام دارد و با لعاب سفید، بر زمینه‌ای قهوه‌ای اجرا شده است. کمی پایین‌تر از این گره زیبا، یک فضای کتیبه‌دار خودنمایی می‌کند که توسط دو خط افقی سرتاسری سفید رنگ از دیگر فضاها متمایز شده است. زمینه این ناحیه کاملاً به رنگ قهوه‌ای روشن بوده و با تکنیک ایجاد خراش، کتیبه‌ای به خط کوفی تزینی اجرا شده است؛ با توجه به اینکه رنگ کتیبه سفید می‌باشد و بر اثر خراشیدگی ایجاد شده است، می‌توان با قاطعیت گفت که رنگ زمینه اصلی ابریق سفید بوده است. متاسفانه متن این کتیبه قابلیت خوانش ندارد. بلافاصله بعد از این ناحیه یک منطقه حاوی کتیبه و نقوش هندسی به چشم می‌خورد که از بالا توسط یک خط افقی بسیار ظریف قهوه‌ای رنگ و از قسمت انتهایی توسط یک خط افقی سرتاسری قهوه‌ای رنگ و نسبتاً ضخیم، از دیگر نواحی جدا شده است. در این ناحیه کتیبه‌ای سرتاسری و نقوشی هندسی حضور دارند و محل قرارگیری آنها به گونه‌ای است که نقوش هندسی در نیمه بالایی و کتیبه‌ها در نیمه پایینی اجرا شده‌اند؛ به گونه‌ای که انگار منطقه دقیقاً به دو نیمه مساوی تقسیم شده است. نقوش هندسی نیمه بالایی نقوشی دایره‌ای و ظریف می‌باشند که در کنار هم و با تعداد فراوان قرار گرفته‌اند و درون هر یک از آنها یک نقطه ترسیم شده است. لازم بذکر است که تمامی این نقوش به صورت مسطح و به رنگ قهوه‌ای روشن اجرا شده‌اند. باید اشاره کرد با وجود نقوشی که بسیار زیبا تصویر شده و چشم‌نوازی می‌کنند، بخش‌هایی از این ابریق شدیداً آسیب‌دیده و تخریب شده است؛ دسته این اثر زیبا، ناحیه‌ای است که شدیداً آسیب‌دیده و بر اثر شکستگی کاملاً از بین رفته است و فقط دو زائده که مربوط به قسمت ابتدایی و انتهایی دسته می‌باشد باقی مانده است؛ زائده بالایی دقیقاً پشت سر خروس و دیگری به قسمت بالایی مخزن متصل شده است. این زائده‌ها در پلان خطی اثر با شماره‌های ۱ و ۲ قابل شناسایی می‌باشند. هم‌چنین در نواحی پایینی مخزن، دقیقاً کمی پایین‌تر از زائده ناحیه پایینی دسته، قسمتی از تئنگ تخریب و سوراخ شده است؛ محل مربوط به این تخریب و سوراخ‌شدگی نیز در پلان خطی با رنگ مشکی مشخص شده و عدد شماره ۳ بدان اشاره دارد. لازم به اشاره است که این ابریق سر خروسی زرین‌فام، تنها از وجود یک دریچه برای ورود و خروج مایعات بهره می‌برد که همان تاج خروس می‌باشد و در بالاترین ناحیه این ابریق، تاج خروس قرار گرفته که در واقع یک نوار تسمه‌مانند می‌باشد که به فرم یک بیضی باریک ساخته شده است و در پلان خطی با عدد شماره ۴ قابل رویت می‌باشد. لازم بذکر است در دو طرف صورت خروس، برآمدگی‌هایی ایجاد شده که مولفه‌هایی از جمله چشم‌ها به صورت مسطح، بر آن تصویر شده‌اند. فرم ساختاری چشم‌ها به گونه‌ای است که دقیقاً در قسمت مرکزی صورت، یک دایره قهوه‌ای رنگ تصویر شده و درون این دایره با رعایت فاصله، یک دایره با محیط کوچکتر ترسیم شده است و این توالی با خلق دایره‌های کوچکتر ادامه یافته تا به دایره مرکزی برسد و درون دایره مرکزی که کوچک‌ترین آنها نیز محسوب می‌شود، یک نقطه بسیار کوچک نقش شده است که تخم چشم خروس می‌باشد. لازم به اشاره است که تمامی دایره‌ها و نقطه مرکزی آنها به صورت مسطح و به رنگ قهوه‌ای، بر زمینه‌ای سفید خلق شده و تا حدودی دچار محو شدگی لعاب گشته‌اند. در قسمت جلویی ناحیه سر، ناحیه‌ای مثلث شکل به چشم می‌خورد که با افزودن خمیر گل ساخته شده و در نهایت فرم نوک پرنده حاصل گشته است. باید اشاره داشت که بر روی این نوک، دو حفره مقعرگونه با فرم بادامی شکل افقی مشاهده می‌گردد که سوراخ نبوده و فقط نمایی از دریچه‌های

خروجی را به نمایش گذاشته‌اند. این حفره‌های گود و مقعر خلق شده بر روی نوک خروس، در پلان خطی مربوط به اثر کاملاً مشهود می‌باشند. بعد از تاج خروس، گردن تُنگ آغاز می‌شود که فرمی استوانه‌ای شکل و لوله‌مانند داشته و به سمت پایین حرکت می‌کند؛ گردن اثر که سر خروس هم جزئی از آن محسوب می‌شود، در طول مسیر و حرکت به سمت پایین، عریض‌تر می‌گردد و این افزایش پهنا تا عریض‌ترین ناحیه مخزن ادامه یافته و از آنجا به بعد از عرض ابریق کاسته می‌شود و این فرایند تا محل اتصال به پایه ادامه پیدا می‌کند. شایان توجه است که بر روی ناحیه بالایی مخزن و روی گردن ابریق، دو نوار افقی سرتاسری به چشم می‌خورد که حاوی کتیبه‌اند و این کتیبه‌ها به صورت مدور به دور تنگ تابیده شده‌اند؛ بدون شک وجود این نوارهای کتیبه‌دار به زیبایی بصری اثر افزوده است. موقعیت نوارهای کتیبه‌دار ظرف پیکره نیز در پلان خطی مشخص شده‌اند و اعداد شماره ۵ و ۶ بدان‌ها اشاره دارد. از دیگر نکاتی که در مورد این ابریق می‌توان بیان کرد، سطح مقطع این ظرف پیکره‌گون می‌باشد که ساختاری با فرم یک پیاله معکوس را دارد و باید اشاره داشت که بر خلاف سایر نواحی منقوش اثر، این منطقه فاقد هرگونه نقش و طرحی می‌باشد. این سطح مقطع در پلان خطی با عدد شماره ۷ قابل مشاهده می‌باشد.

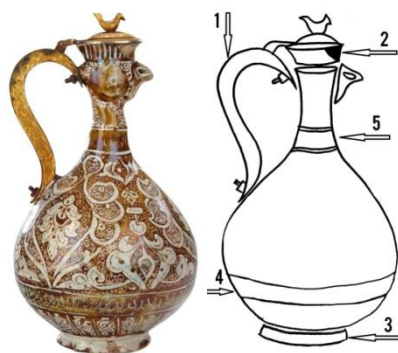

تصویر شماره ۹- پلان خطی ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در سایت حراجی ساتبیز

۴-۳-۳- ابریق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، (موزه خائنکو، کیف اکراین)

این ظرف پیکره متعلق به دوره تاریخی ایلخانی، یک تُنگ یا ابریق زرین‌فام بوده که در بالاترین ناحیه خود سردیسی از یک خروس را به همراه دارد و به علت وجود همین سردیس، به تُنگ سر خروسی معروف گشته‌است. کاربری این ابریق زرین‌فام نیز سرو مایعات بوده و درازایی به ارتفاع ۲۸/۵ سانتی‌متر را دارا می‌باشد. در نگاه نخست به این ظرف پیکره، نکته‌ای جلب توجه می‌کند و آن هم وجود یک دسته فلزی، همراه با اتصال پیچ و مهره‌ای و همچنین وجود یک درپوش فلزی در قسمت بالایی اثر می‌باشد. آنچه مسلم است، عدم تعلق عناصر یادشده به ظرف پیکره می‌باشد و به طور حتم پس از تخریب دسته، در جهت ترمیم، مرمت و یا زیباسازی اثر، بدان اضافه شده‌است. در هر صورت این اثر زرین‌فام از حیث حضور یک مولفه ساختاری غیر هم‌جنس و فلزی، منحصر به فرد می‌باشد. محل قرارگیری دسته فلزی این ظرف پیکره، در پلان خطی با عدد شماره ۱ قابل مشاهده می‌باشد. علاوه بر وجود عناصر فلزی در این اثر، به کار رفتن نقوشی بسیار زیبا به همراه دو ردیف کتیبه، بر خاص بودن این ظرف پیکره افزوده‌است. این تُنگ زرین‌فام از وجود دو دریچه برای ورود و خروج مایعات بهره‌مند می‌باشد؛ به گونه‌ای که تاج خروس همان دریچه ورودی بوده و نوک خروس نقش دهانه خروجی را ایفا می‌کند. این اثر سر خروسی مطابق اکثر نمونه‌های موجود از این عصر، بر خلاف داشتن عناصر تزئینی و نقوشی زیبا، از ساختار کلی ساده و غیر پیچیده‌ای سود می‌برد. تاج خروس که در بالاترین نقطه این ظرف پیکره قرار دارد، متشکل از یک نوار تسمه‌ای شکل بوده که با ساختاری شبیه به یک بیضی باریک طراحی و ساخته شده‌است و ناحیه جلویی و عقبی آن کمی به سمت جلو و عقب تمایل یافته‌است. قسمت بالایی این تاج مسطح بوده و ارتفاع آن حدوداً ۱/۵ سانتی‌متر می‌باشد. لازم بذکر است که قسمت جلویی تاج، دقیقاً ناحیه بالای نوک، شکسته‌شده و از بین رفته‌است و یک درپوش فلزی که بر روی خود یک پیکره فلزی پرنده‌گون نیز به همراه دارد، روی تاج قرار گرفته‌است. شایان توجه است چندین خط مسطح به صورت عمودی، از نقطه بالایی تاج به سمت ناحیه پایینی تاج کشیده شده‌اند که این خطوط قهوه‌ای رنگ بوده و با فاصله از یکدیگر، بر زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند. لازم به ذکر است که در فضای خالی بین خطوط عمودی، هیچ طرح و نقشی تصویر نشده‌است. موقعیت تاج در پلان خطی با عدد شماره ۲ مشخص شده‌است و ناحیه شکسته‌شده آن نیز با رنگ مشکی در پلان خطی مشهود می‌باشد. لازم به اشاره‌است که همانند همه ابریق‌های سر خروسی زرین‌فام، بلافاصله بعد از تاج، فرم ساختار کلی ابریق شروع می‌شود که باز هم پیازی شکل بوده و در حقیقت یک استوانه لوله‌ای شکل می‌باشد که از بالا به پایین عریض می‌شود؛ باز هم مطابق دیگر ابریق‌های سر خروسی، عریض شدن تا پهن‌ترین قسمت مخزن که حدوداً ۱۶/۵ سانتی‌متر می‌باشد ادامه پیدا می‌کند و پس از آن از پهنای تُنگ کاسته‌شده و به پایه‌ای دایره‌ای شکل با فرمی شبیه به یک پیاله معکوس متصل می‌گردد؛ این پیاله بر خلاف سایر نواحی تنگ فاقد هرگونه نقشی می‌باشد و ارتفاع آن حدوداً ۱/۵ سانتی‌متر می‌باشد. محل قرارگیری سطح مقطع پیاله‌ای شکل ابریق در پلان خطی با عدد شماره ۳ قابل تشخیص می‌باشد. در ابتدای فرم استوانه‌ای شکل و در ناحیه سر خروس، با اضافه کردن خمیر گل به قسمت جلویی سر و دقیقاً ناحیه مخالف دسته، فرم نوک خروس شکل گرفته‌است. لازم به ذکر است که قسمت جلویی نوک خیلی تیز طراحی نشده و قوسی ملایم دارد. نوک خروس تقریباً فرمی مثلث‌گونه دارد و دریچه‌های خروجی که در حقیقت دو سوراخ با فرمی بادامی شکل و افقی می‌باشند، در آن تعبیه شده‌اند؛ نوک خروس در پلان خطی کاملاً مشهود است. لازم به اشاره‌است که در دو طرف سر خروس، دو ناحیه برجسته و محدب اجرا شده که صورت خروس را شکل داده‌است. در این ناحیه برآمده، آثار لعاب قهوه‌ای رنگ خفیفی مشاهده می‌گردد که متأسفانه به شدت محو شده‌است؛ در میان این ناحیه محدب‌گونه، یک دایره سفید رنگ که در میان آن یک نقطه قهوه‌ای نیز ترسیم شده‌است، به چشم می‌خورد. در اطراف این ناحیه محدب‌گونه خطوطی قهوه‌ای رنگ مشاهده می‌گردد که بسیار ظریف و با فرم اسپیرالی

پیچ و تاب خورده‌اند و نقش تزئینی و فضا پرکن را ایفا می‌کنند؛ این خطوط مسطح هستند و تا قسمت ابتدایی مخزن تصویر شده‌اند. شایان توجه است که ساختار کلی ابریق توسط شش خط افقی سرتاسری به هفت ناحیه با اندازه‌های مختلف تقسیم شده است که در این میان، ناحیه مخزن، بزرگترین ناحیه را به خود اختصاص داده است. مخزن اصلی‌ترین مؤلفه تصویری این ابریق نیز محسوب می‌شود و از حیث بصری، قوه زیبایی شناسی مخاطب را به وجد می‌آورد. باید اشاره گردد که این مخزن به چهار بخش تقسیم می‌شود که به صورت یکی در میان مناطق حاوی کتیبه و مناطق منقوش را شامل می‌شوند. ناحیه بالایی مخزن، یک منطقه قهوه‌ای‌رنگ می‌باشد که توسط دو خط سفید رنگ افقی، از دیگر مناطق جدا شده است. در این ناحیه یک کتیبه با تکنیک ایجاد خراشیدگی خلق شده است که به خط نسخ می‌باشد و متأسفانه متن آن قابلیت خوانش را ندارد. بعد از ناحیه کتیبه‌دار مخزن، با یک ناحیه بسیار بزرگ مواجه می‌شویم که ویتروینی از نقوش گیاهی و هندسی می‌باشد. در این ناحیه نقوش بسیار زیبای گیاهی و هندسی تصویر شده‌اند که روش کار بدین گونه می‌باشد که در ابتدا نقوش گیاهی در سرتاسر فضاهای موجود توسط خطوطی نازک و ظریف دورگیری می‌شوند و اصطلاحاً مرزبندی نقوش را مشخص می‌کرده‌اند؛ بعد از اینکه تمامی نقوش گیاهی مرزبندی شدند، فضای خالی بین آنها با رنگ قهوه‌ای پر می‌شده است. اما در مورد نقوش گیاهی بسیار زیبای این منطقه باید اشاره کرد که به نقش گل پنبه‌ای که در دسته گل‌های ختایی قرار می‌گیرد و نقش گیاهی شاه‌عباسی تیموری که به زیبایی خلق شده‌اند. اسلیمی‌های ساده نیز از دیگر نقوشی هستند که در این ناحیه به وفور تصویر شده‌اند. نقش گیاهی دیگری که در این منطقه خودنمایی می‌کند نقشی با نام برگ سیب می‌باشد که به صورت تک برگ، دو برگ و سه برگی، به زیبایی هرچه تمام‌تر خلق شده‌اند. در ناحیه زیرین بزرگترین بخش مخزن، یک ناحیه باریک وجود دارد که با خطوطی سفید و سرتاسری، از مناطق دیگر متمایز شده است. این ناحیه، زمینه‌ای تماماً قهوه‌ای‌رنگ دارد و بر روی آن کتیبه‌ای به خط نسخ خودنمایی می‌کند که به روش ایجاد خراش اجرا شده است. آخرین منطقه متعلق به مخزن، فضایی پوشیده از نقوش هندسی می‌باشد که با فرم اسپیرالی پیچ و تاب خورده‌اند؛ نقوشی ظریف که به رنگ قهوه‌ای، مسطح و بر زمینه‌ای سفید تصویر شده‌اند. لازم به توضیح است که موقعیت نوارهای کتیبه‌ای این ابریق که یکی در ناحیه انتهایی مخزن و دیگری در ناحیه انتهایی گردن خروس واقع شده است، در پلان خطی با اعداد شماره ۴ و ۵ مشخص شده است.

تصویر شماره ۱۰- پلان خطی ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در موزه خاننکو، کیف

اکراین

۵-۳-۳- ابریق پیکره‌گون زرین فام با فرم سر خروس، (موزه سفال و آگینه تهران)

این ظرف پیکره‌گون عصر ایلخانی، یک ابریق زرین فام می‌باشد که در بالاترین ناحیه خود، یک سردیس با فرم سر خروس را همراهی می‌کند. کاربری این ابریق نیز به احتمال فراوان نگهداری و سرو مایعات بوده است و ارتفاع آن ۳۹/۵ سانتی‌متر

می‌باشد. در نگاه نخست به این اثر زرین‌فام، آنچه خودنمایی می‌کند بدنه شگفت‌انگیز و زیبای آن بوده که این زیبایی در ناحیه مخزن به مراتب چشمگیرتر می‌شود؛ حتی با نگاهی گذرا به این ابریق، نقوشی که به صورت برجسته خلق شده و دایما به دور تنگ در حال تکرار می‌باشند، توجه را به خود جلب می‌کند. با تأمل بیشتر بر روی نقوش مخزن، مشاهده می‌گردد که برخی قسمت‌های تکرارشونده نقوش، از نظر اندازه با یکدیگر اختلاف دارند و با تکیه بر این مهم، احتمال قالبی بودن ساختار تُنگ و یا لااقل قالبی بودن نقوش برجسته مخزن بسیار کاهش می‌یابد. لازم به اشاره است که نقش تکرارشونده برگردا گرد مخزن که شش مرتبه تکرار شده است، ساختاری شبیه به یک خروس داشته که به صورت کاملاً انتزاعی خلق گشته است؛ می‌توان این‌گونه گفت که فرم این نقش انتزاعی، خروسی را به نمایش گذاشته که در حال انجام یک حرکت ورزشی، مشابه فیگورگرفتن در بدنسازی است. سر این خروس انتزاعی به صورت یک فرم گیاهی سرو مانند یعنی بُته‌جقه طراحی شده و چشم‌ها و نوک خروس بر روی آن و به صورت مسطح نقاشی شده‌اند. لازم به توضیح است که بدن خروس از یک ساختار لوزی مانند ساخته شده است و از قسمت چپ و راست این لوزی، دو بال خروس که به دست‌های یک ورزشکار شباهت دارند، منشعب می‌شوند و با قوسی نسبتاً تند، دوباره به سمت بدن پیچانده شده و فرمی نسبتاً دایره‌ای شکل را تشکیل می‌دهند. از قسمت پایین لوزی نیز یک ناحیه برجسته منشعب می‌گردد که در ادامه دوشاخه شده و به دو پای فانتزی برای خروس تبدیل می‌شود. لازم به اشاره است که در قسمت انتهایی، این پاها دوباره به سمت داخل می‌چرخند و با تشکیل یک فرم ساختاری قطره‌مانند به هم متصل می‌شوند. در واقع این ابریق زرین‌فام سر خروسی از شش پیکره با فرم انتزاعی خروس که بر روی مخزن واقع شده‌اند میزبانی می‌کند که از این منظر کاملاً منحصر به فرد می‌باشد. نقش خروس انتزاعی، در پلان خطی با رنگ مشکی مشخص شده است. باید اشاره گردد که این ابریق زرین‌فام از دو دریچه برای ورود و خروج مایعات سود می‌برد که دریچه ورودی دقیقاً تاج، و نوک خروس دهانه خروجی ابریق می‌باشد؛ در واقع دریچه خروج متشکل از دو سوراخ بوده که بر روی نوک خروس و به فرم ساختاری بادامی شکل افقی اجرا شده است. در پلان خطی، موقعیت دریچه ورودی با عدد شماره ۱ و محل دریچه خروجی با عدد شماره ۲ قابل شناسایی می‌باشد. فرم کلی این تنگ نیز ساختاری پیازی شکل داشته و در بالاترین ناحیه، سر خروس قرار گرفته است. سر خروس در این ابریق کمی متفاوت با نمونه‌های مشابه است و فرم ساختاری تاج، عامل این تفاوت می‌باشد. با توجه به فرم تاج می‌توان ساختار کلی سر خروس را همانند یک طاق مرتفع، با قوسی دایره‌ای و ملایم به شمار آورد. در حقیقت در میان تمامی ابریق‌های سر خروسی جامعه آماری این پژوهش، فقط ابریق سر خروسی موجود در موزه آبگینه تهران می‌باشد که تاجی مدور بر بالاترین ناحیه خود به همراه دارد. شایان توجه است که بروی تاج خروس، خطوطی به رنگ قهوه‌ای روشن با بافت مسطح به چشم می‌خورند. این خطوط در قسمت انتهایی تاج یعنی منطقه نزدیک به دسته، از ارتفاع کمتری بهره می‌برند و هرچه به قسمت میانی تاج نزدیک می‌شویم، بر درازای آنها افزوده می‌شود و در محل نزدیک به نوک خروس، دوباره کوتاه می‌شوند. لازم بذکر است که جهت حرکت خطوط قهوه‌ای رنگ، با شیب ملایمی به سمت نوک خروس می‌باشد و در نواحی نزدیک به نوک، این خطوط کاملاً به صورت عمودی ترسیم می‌شوند. شایان توجه است که خطوط ترسیم‌شده بر روی تاج، بر روی زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند و ضخامت خطوط از ابتدا تا انتها یکسان نمی‌باشد. خطوط قهوه‌ای در بالاترین نقطه دارای پهنای و ضخامت بیشتری می‌باشند و در مسیر حرکت رو به پایین، از ضخامت آنها کاسته می‌شود. لازم به اشاره است که نوک پرند با افزودن خمیر گل و با فرمی مثلث‌گونه اجرا شده است که خروجی‌های بادامی شکل نیز بر روی آن طراحی و ساخته شده‌اند و ساختار آن خیلی تیز نیست و در قسمت جلوی‌اش، با انحنایی دایره‌ای و ملایم همراه است. لازم به توضیح است که تمام سطح نوک با لعاب قهوه‌ای روشن پوشش داده شده است و فقط سوراخ‌ها که در واقع همان آبریزگاه ابریق می‌باشند، بدون رنگ و لعاب باقی مانده‌اند. محل قرارگیری نوک خروس در پلان خطی کاملاً

مشهود می‌باشد و سوراخ‌های خروجی با رنگ مشکی در پلان خطی مشخص شده‌اند. هم‌چنین باید به نواحی محدب و برآمده دایره‌ای شکل دو طرف سر خروس اشاره کرد که به واسطه آن‌ها فرم صورت خروس تکامل یافته‌است؛ چشم‌ها در این ناحیه محدب‌گونه، به صورت مسطح تصویر شده‌اند. دور تا دور این نواحی برآمده توسط خطوطی قهوه‌ای رنگ دورگیری شده است و در قسمت جلویی و نزدیک به نوک خروس، چهار دایره تکرار شده است. این دایره‌ها که چندان مرتب و دقیق تصویر نشده‌اند، تو در تو اجرا شده و رفته رفته از قطر آنها کاسته می‌شود تا اینکه در مرکزی‌ترین نقطه، تخم چشم تصویر شده و خودنمایی می‌کند؛ تمامی این دایره‌ها که به چشم منتهی می‌شوند، با رنگ قهوه‌ای روشن اجرا شده‌اند. بلافاصله بعد از سر خروس، ناحیه گردن ابریق قرار داشته که از یک لوله استوانه‌ای شکل ساخته شده‌است و در مسیر حرکت به سمت پایین عریض‌تر شده و به پهنای آن اضافه می‌گردد؛ این افزایش پهنای تا عریض‌ترین ناحیه مخزن ادامه می‌یابد و از آنجا به بعد و تا رسیدن به پایه ابریق، پهنای مخزن کاهش پیدا می‌کند. این رویه معمول تمامی ابریق‌های سر خروسی تا به امروز به نظر می‌رسد. عریض‌ترین ناحیه در این ابریق به پهنای تقریبی ۱۹/۵ سانتی متر می‌رسد. شایان توجه‌است که دسته این اثر، نواری تسمه‌ای شکل بوده که در قسمت بالایی، دقیقاً به پشت سر خروس وصل شده‌است و در ادامه تغییر مسیر داده و با قوسی تقریباً نود درجه، رو به پایین حرکت می‌کند و به نیمه بالایی مخزن متصل می‌گردد. محل قرارگیری دسته اثر در پلان خطی با عدد شماره ۳ قابل تشخیص می‌باشد و در این پلان، زائده روی دسته با رنگ مشکی مشخص شده‌است. نکته‌ای که دسته این ابریق زرین‌فام را منحصر به فرد می‌کند، وجود یک بافت برجسته به صورت گره‌چینی می‌باشد که به زیبایی هرچه تمام‌تر، بر نوار بیرونی دسته اجرا شده است. شایان ذکر است که در قسمت بالایی دسته، دقیقاً در ناحیه افقی آن، یک زائده کوچک با فرم مثلی اجرا شده است که تماماً با لعاب قهوه‌ای روشن پوشش داده شده است و با قرار گرفتن انگشت بر روی آن، کنترل مایعات هنگام خروج از ابریق آسان‌تر می‌شود. نکته‌ای که باید بدان توجه داشت این است که دقیقاً بعد از این زائده، بافت گره‌چینی که گره مسطر چهار نقطه‌ای، نام دارد آغاز می‌شود و تا انتهای ترین قسمت دسته ادامه می‌یابد. نکته حائز اهمیت اینکه تمامی بافت برجسته این گره زیبا با رنگ سفید اجرا شده و فضای بین آنها با رنگ قهوه‌ای روشن پُر شده است. لازم به ذکر است که از پهنای این دسته تسمه‌ای شکل، هرچه از بالا به سمت پایین حرکت می‌کنیم کاسته می‌شود و این تغییر پهنای از ابتدا تا انتها بسیار خفیف می‌باشد. در پایان باید اشاره کرد که نوار داخلی دسته فاقد هرگونه طرح و نقشی می‌باشد و رنگ این ناحیه کاملاً سفید است؛ هم‌چنین باید اشاره داشت که لبه‌های بیرونی این دسته نیز فاقد هرگونه نقشی است و با رنگ قهوه‌ای روشن اجرا شده‌اند که متأسفانه در اکثر نقاط، محوشدگی رنگ مشاهده می‌گردد. در نهایت ساختار کلی این ابریق سر خروسی بر روی یک قاعده دایره‌ای شکل که ساختاری شبیه به یک پیاله معکوس را دارد استوار می‌گردد. لازم به اشاره‌است که بر روی این پیاله هیچ نقشی تصویر نشده اما یک کتیبه سرتاسری، دور تا دور این سطح مقطع را پوشش داده‌است که تا به امروز و در بین تمامی ابریق‌های سر خروسی، این اثر از حیث وجود کتیبه در این ناحیه، منحصر به فرد می‌باشد. ارتفاع این قاعده حدوداً ۲/۵ سانتی متر می‌باشد و موقعیت آن در پلان خطی با عدد شماره ۴ قابل مشاهده می‌باشد.

تصویر شماره ۱۱ - پلان خطی ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در موزه سفال و آبگینه، تهران، ایران

۴. جمع بندی یافته‌ها

مراد از ویژگی‌های ساختاری، همان خصوصیتی است که مستقیماً با شاکله و کیفیت اجرایی آثار در ارتباط است. در این بخش تلاش شده که این مولفه‌ها در جدولی دقیق، گرد هم جمع شده و ارائه گردند. لازم به اشاره است که علامت ∇ به معنای وجود یک مولفه ساختاری در ظرف پیکره و علامت - به معنای عدم وجود آن می‌باشد. هم‌چنین در مبحث اعداد و ارقام، فقط اعداد مربوط به ارتفاع آثار به دلیل متکی بودن به اطلاعات ارائه شده توسط محل نگهدای آنها، کاملاً دقیق می‌باشد و دیگر اعداد و ارقام ارائه شده در این نوشتار، تقریبی هستند؛ در عین حال این اعداد از حیث محاسبه، بسیار به واقعیت نزدیک می‌باشند.

طبق اطلاعات و گزارشات موجود در موزه‌ها و محل‌های نگهداری آثار، کاربری ابریق‌ها عمدتاً سرو مایعات بوده است؛ البته که ساختار کلی ظرف و صرف ابریق بودن نیز، تا حد زیادی این کاربری را تایید می‌نماید. در میان جامعه آماری این پژوهش، ابریق موجود در موزه سفال و آبگینه تهران، از حیث مرتفع‌ترین این آثار، جایگاه نخست را به خود اختصاص داده است و تنها نمونه‌ای می‌باشد که در سطح مقطع خود، از وجود یک کتیبه سر تا سری سود می‌برد. وضعیت ظاهری و کیفیت اجرای آثار، خوب ارزیابی می‌شود و تنها در دو ابریق آسیب دیدگی نسبتاً جدی مشاهده می‌گردد؛ تخریب دسته در ابریق شماره دو موجود در سایت ساتبیز و تخریب دسته و استفاده از فلزات جایگزین، در دیگر ابریق موجود در موزه خاننکو اکران. تمامی آثار از وجود یک دریچه برای ورود مایعات بهره می‌برند که بلا استثنا در همه آنها، تاج خروس این وظیفه را بر عهده گرفته است. تاجی که از یک نوار پهن تسمه مانند ساخته شده و با فرم بیضی در بالای سر خروس قرار گرفته است؛ در این میان خروس موجود در موزه آبگینه، تاج متفاوتی را تجربه می‌کند و فرم ساختاری منحصر به خود را دارد. تاجی طاق‌گونه که شیب نسبتاً تندی هم خلق گشته است. اما دریچه‌های خروج که در قسمت نوک پرند قرار گرفته‌اند، در حقیقت دو سوراخ بوده که با فرمی بادامی شکل و به صورت افقی ساخته شده‌اند. از میان آثار مورد بررسی در این نوشتار، دو ابریق موجود در سایت حراجی کریستیز و ساتبیز، فاقد دریچه‌های خروج هستند و فقط نمایی از دو دریچه را به همراه دارند. نکته حائز اهمیت اینکه در ابریق‌هایی که در آنها دریچه‌های خروجی تعبیه شده است، بر روی دسته نیز یک زائده برجسته برای

مه‌ار خروج مایعات خلق‌شده و به احتمال زیاد این برجستگی بر روی دسته ابریق‌های فاقد دریچه خروجی، اجرا نمی‌شده است؛ همانطور که در ابریق موجود در سایت کریستیز شاهد چنین ادعایی هستیم. چشم‌های خروس‌ها در ناحیه محدب‌مانندی که بر روی صورت قرار گرفته، به صورت نقاشی و مسطح اجرا شده‌اند. نکته جالب توجه اینکه تمامی ظرف‌پیکره‌های سر خروسی بر روی یک سطح مقطع دایره‌ای شکل استوار گشته‌اند که فرم این دایره، دقیقاً مشابه یک پیاله معکوس ساخته شده است. ارتفاع این پیاله‌ها بین ۱/۵ تا ۳/۵ سانتی‌متر متغیر است که ابریق شماره ۱ موجود در سایت حراجی ساتبیز، صاحب بلندترین آن است. نکته‌ای که در مورد دسته این ابریق‌ها باید بدان اشاره کرد این است که تمامی آنها با فرمی عصایی شکل ساخته شده‌اند و تنها در میزان قوس تند و کند با هم اختلاف دارند. در مورد نقوش به کار رفته در این آثار باید چنین گفت که تقریباً تمامی سطوح این ابریق‌ها پوشیده از نقوش متعدد و زیبایی هستند و تنها قسمت‌هایی که فاقد هرگونه نقشی می‌باشند، پیاله‌های معکوس یا همان سطح مقطع‌های این ابریق‌های زرین‌فام می‌باشند؛ در این میان، ابریق موزه آبگینه استثنا می‌باشد و تنها نمونه‌ای است که در سطح مقطع خود از همراهی یک کتیبه سرتاسری سود می‌برد. پیاله‌های معکوس، از آن دسته نقاط می‌باشند که از وجود هرگونه لعاب نیز بی‌بهره مانده‌اند و فقط ابریق موجود در موزه خاننکو دارای سطح مقطع لعابی می‌باشد. کتیبه‌ها در دو ابریق سایت کریستیز و ابریق شماره ۱ ساتبیز حضور ندارند و ابریق‌های موزه خاننکو و ابریق شماره ۲ سایت ساتبیز، از دو کتیبه سرتاسری میزبانی می‌کنند. ابریق موزه آبگینه به واسطه وجود کتیبه در سطح مقطع خود، تنها اثری می‌باشد که سه ناحیه کتیبه‌دار را در خود جای داده است.

جدول شماره ۱ - تحلیل ویژگی‌های ساختاری ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر

ایلخانی

اثر	ابریق	ابریق ساتبیز ۱	ابریق ساتبیز ۲	ابریق خاننکو	ابریق آبگینه
مؤلفه‌های ساختاری	کریستیز			اکراین	تهران
نوع کاربری	سرو مایعات، تزئینی	سرو مایعات، تزئینی	سرو مایعات، تزئینی	سرو مایعات، تزئینی	سرو مایعات، تزئینی
فرم ساختار کلی اثر	پیازی شکل	پیازی شکل	پیازی شکل	پیازی شکل	پیازی شکل
ارتفاع اثر	۲۳/۵ سانتی‌متر	۳۵ سانتی‌متر	اطلاعاتی در دست نیست	۲۸/۵ سانتی‌متر	۳۹/۵ سانتی‌متر
عریض‌ترین ناحیه	۱۴/۵ سانتی‌متر	۱۸ سانتی‌متر	اطلاعاتی در دست نیست	۱۶/۵ سانتی‌متر	۱۹/۵ سانتی‌متر

وضعیت ظاهری و کیفیت اجرا	وضعیت ظاهری و کیفیت اجرا، می شود.	وضعیت ظاهری و کیفیت اجرا، می شود.	وضعیت ظاهری به دلیل آسیب دیدگی اما کیفیت اجرای عالی ارزیابی می شود.	وضعیت ظاهری به دلیل آسیب دیدگی و استفاده از فلزات جایگزین، ضعیف اما کیفیت اجرای عالی ارزیابی می شود.	وضعیت ظاهری و کیفیت اجرا، می شود.
آسیب دیدگی	فاقد هرگونه آسیب دیدگی می باشد.	دارای ترک های جزئی در برخی نواحی از جمله دسته و نوک؛ هم چنین شکستگی جزئی در قسمتی از سطح مقطع مشاهده می گردد.	دسته اثر کاملاً تخریب شده و جز زائده های ابتدا و انتهای دسته، چیزی باقی نمانده است. هم چنین سوراخی در ناحیه مخزن وجود دارد. شکستگی در ناحیه گردن وجود دارد که مرمت شده و ترک هایی از آن مشاهده می گردد.	دسته این اثر به کلی تخریب شده و به جای آن یک دسته فلزی جایگزین شده است. هم چنین ناحیه جلویی تاج خروس نیز شکسته و کاملاً تخریب شده است.	ترک های جزئی در قسمت هایی از ابرق از جمله نواحی بالایی مخزن مشاهده می گردد اما در قسمت تاج یک شکستگی به چشم می خورد که مرمت شده و تنها ترک هایی از آن باقی مانده است.

دریچه ورودی	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس
فرم دریچه ورودی	نوار پهن بیضی شکل	نوار پهن بیضی شکل	نوار پهن بیضی شکل	نوار پهن بیضی شکل	طاق گونه (تاج خروس از دو فرم طاق گونه ساخته شده که فضای بین آنها همان دریچه ورودی ابریق می باشد)
دریچه خروجی	فاقد دریچه خروجی بوده و نمایی از دریچه در ناحیه نوک خروس مشاهده می گردد.	فاقد دریچه خروجی بوده و فقط نمایی از دریچه در ناحیه نوک خروس مشاهده می گردد.	دو دریچه خروجی در ناحیه نوک خروس مشاهده می گردد.	دو دریچه خروجی در ناحیه نوک خروس مشاهده می گردد.	دو دریچه خروجی در ناحیه نوک خروس مشاهده می گردد.
فرم دریچه خروجی	تصویری از دریچه های خروجی، به صورت مسطح و به فرم بادامی شکل افقی، نقاشی شده است.	فرم دریچه های خروجی، به صورت بادامی شکل افقی می باشد.	فرم دریچه های خروجی، به صورت بادامی شکل افقی و مقعرگونه و با فرم بادامی شکل افقی خلق شده است.	فرم دریچه های خروجی، به صورت بادامی شکل افقی می باشد.	فرم دریچه های خروجی، به صورت بادامی شکل افقی می باشد.
فرم نوک	مثلت گونه	مثلت گونه	مثلت گونه	مثلت گونه	مثلت گونه

فرم چشم‌ها	به صورت مسطح و دایره‌ای شکل نقاشی شده است.	به صورت مسطح و دایره‌ای شکل نقاشی شده است.	به صورت مسطح و دایره‌ای شکل نقاشی شده است.	به صورت مسطح و دایره‌ای شکل نقاشی شده است.	به صورت مسطح و دایره‌ای شکل نقاشی شده است.
فرم سطح مقطع	پیاله‌ای شکل معکوس	پیاله‌ای شکل معکوس	پیاله‌ای شکل معکوس	پیاله‌ای شکل معکوس	پیاله‌ای شکل معکوس
ارتفاع سطح مقطع	۱/۸ سانتی متر	۳/۵ سانتی متر	اطلاعاتی در دست نیست	۲/۵ سانتی متر	۱/۵ سانتی متر
فرم دسته	عصبایی با قوس زیاد	- (دسته فلزی اثر ساختاری شبیه به S دارد)	-	عصبایی با قوس ملایم	عصبایی با قوس زیاد
زائده روی دسته	-	-	✓	✓	✓
نواحی منقوش و غیر منقوش	تمام نواحی ابریق دارای نقوش متعددی می‌باشند و فقط سطح مقطع این اثر فاقد لعاب می‌باشد.	تمام نواحی ابریق دارای نقوش متعددی می‌باشند و سطح مقطع اثر فاقد هرگونه نقشی است؛ سطح مقطع این اثر لعاب‌دار می‌باشد.	تمام نواحی ابریق دارای نقوش متعددی می‌باشند و سطح مقطع اثر فاقد هرگونه نقش و لعاب است.	تمام نواحی ابریق به جز دسته، زیر نوک و سطح مقطع، دارای نقوش متعددی می‌باشند. سطح مقطع اثر تنها ناحیه‌ای است که از وجود لعاب نیز بی‌بهره مانده است.	تمام نواحی ابریق به جز دسته، زیر نوک و سطح مقطع، دارای نقوش متعددی می‌باشند. سطح مقطع اثر تنها ناحیه‌ای است که از وجود لعاب نیز بی‌بهره مانده است.

✓	✓	✓	-	-	حضور کتیبه
این ابریق دارای ۳ ناحیه کتیبه‌دار می‌باشد. دو ناحیه جام‌مانند که با فاصله اندکی از هم، در یک فرورفتگی نقش شده‌اند و دیگری در سطح مقطع اثر خودنمایی می‌کند.	این ابریق دارای دو نوار کتیبه‌دار سرتاسری در ناحیه بالای مخزن و دیگری در قسمت انتهایی مخزن می‌باشد.	این ابریق دارای دو نوار کتیبه‌دار سرتاسری در ناحیه بالای مخزن می‌باشد که دقیقا در مجاورت هم قرار گرفته‌اند.			

۵. نتیجه

در دوره تاریخی ایلخانی، ابریق‌های زرین‌فام بسیار زیبایی ساخته شده‌است که در این میان آثاری به پاس همراهی سردیسی از خروس، به ابریق‌های سر خروسی شهرت یافته‌اند. این ابریق‌های فاخر که با فرم ساختاری پیازی شکل خلق گشته‌اند، علاوه بر کاربری سرو مایعات، جنبه تزئینی نیز داشته‌اند. در بالاترین نقطه این ظرف پیکره‌های دلنواز، تاج خروس قرار دارد که دقیقا دریچه ورودی مایعات می‌باشد. تاج با نواری تسمه‌مانند، با فرم یک بیضی ساخته شده و گاهی این فرم ساختاری، کنگره‌دار بوده و زیبایی تاج را دوچندان کرده‌است.

بلافاصله بعد از تاج، فرم ساختاری گردن ابریق آغاز می‌گردد که در همان ابتدای گردن، سر خروس قرار گرفته‌است. در دو طرف صورت خروس، دو ناحیه محدب‌گونه خلق شده که چشم‌های خروس در همین ناحیه برآمده، به صورت مسطح و به کمک فرم‌هایی دایره‌ای شکل و تو در تو، نقش شده‌اند. دقیقا در ناحیه جلویی صورت، یک ساختار مثلث‌گونه ایجاد شده‌است که نقش نوک خروس را بازی می‌کند و در تمامی ابریق‌های سر خروسی، این ناحیه میزبان دریچه‌های خروجی یا همان آبریز ابریق می‌باشد. دو سوراخ که با فرمی بادامی شکل و به صورت افقی تعبیه شده‌اند، همان دریچه‌های خروجی می‌باشند؛ البته که در برخی آثار فقط نمایی از دریچه‌های خروجی، با ساختاری فرو رفته و مقعرگونه و با همان فرم بادامی شکل خودنمایی می‌کند.

با رسیدن به ناحیه انتهایی گردن خروس، بخش مخزن ابریق‌ها آغاز می‌گردد که زیباترین اتفاقات تصویری و مضمونی نیز در همین ناحیه رقم می‌خورد. در ناحیه مخزن، نقوش هندسی و گیاهی متعددی به صورت مسطح تصویر شده‌است که در این میان درشت‌نقش‌ها از جمله نقوش ختایی شاه‌عباسی، بسیار چشم‌نواز هستند. اسلیمی‌های ساده نیز در گوشه و کنار قسمت‌های مختلف مخزن در قالب اسپیرال‌های پیچان خودنمایی می‌کنند؛ هم‌چنین نقوش بسیار ظریفی در لابلاهای درشت‌نقش‌ها حضور دارند که فضاهای خالی را به زیبایی هرچه تمام‌تر پوشش داده‌اند و به سبک کاشان که حاصل ایجاد خراش بر روی لعاب قهوه‌ای می‌باشد، اجرا شده‌اند. کتیبه‌ها نیز مولفه‌های تصویری ارزنده‌ای هستند که در برخی از ابریق‌ها و در فضای مربوط به مخزن، گاهی به چشم می‌آیند. نکته حائز اهمیت اینکه، رنگ زمینه در اکثر نواحی ابریق‌های زرین‌فام، سفید می‌باشد و لعاب قهوه‌ای روشن، رنگ غالب نقوش و کتیبه‌هایی است که در نواحی مختلف ابریق‌ها خلق شده‌اند. شایان ذکر است که ابریق‌ها از وجود یک ساختار زیبا به نام دسته نیز سود می‌برند که عمدتاً با لعاب یکدست پوشش داده می‌شوند و در این میان، فقط دسته ابریق موزه آبگینه، نقوشی در قالب گره‌چینی‌های بسیار زیبا را با خود به همراه دارد. مخزن ابریق‌ها در نهایت به تکیه‌گاه و سطح مقطع خود متصل می‌گردند و این سطوح پایانی در تمامی ابریق‌های سر خروسی با یک ساختار مشترک یعنی فرم پیاله‌ای معکوس ساخته شده‌اند. لازم به توضیح است که تقریباً در تمامی ابریق‌ها، ناحیه سطح مقطع فاقد رنگ و لعاب است و از وجود هرگونه طرح و نقشی بی‌بهره مانده‌است.

پیش‌انشار

کتاب‌نامه

کتاب‌ها:

۱. اکبری، عباس. سهم کاشان در تاریخ سفال و سرامیک جهان اسلام. تهران: انتشارات دانشگاه تهران (پردیس هنرهای زیبا)، ۱۳۹۰.
۲. پیرنیا، حسن، و عباس اقبال. تاریخ ایران از آغاز تا انقراض قاجاریه. تهران: انتشارات خیام، ۱۳۸۰.
۳. محمدزاده میانجی، مهناز. بررسی سیر تحول سفال زرین فام در جهان. تهران: انتشارات سروش، ۱۳۹۲.
۴. زهدی، محمد، و فرخ‌فر، فرزانه. محراب‌های زرین فام ایرانی. تهران: انتشارات موسسه مطالعات هنر اسلامی، ۱۳۹۸.
۵. معتقدی، کیانوش. خاندان طاهر کاشانی. تهران: انتشارات پیکره، ۱۳۹۳.
۶. کاشانی، ابوالقاسم عبدالله. عرایس الجواهر و نفایس الأطایب. به کوشش ایرج افشار. تهران: انتشارات المعی، ۱۳۸۶.
۷. گلدمن، لوسین. نقد تکوینی. ترجمه‌ی محمد غیاثی. چاپ اول. تهران: نگاه، ۱۳۸۲.
۸. سرامی، قدمعلی. از رنگ گل تا رنج خار؛ شکل‌شناسی داستان‌های شاهنامه.

مقالات مجلات:

۸. سلیمی، امینو. "هنر کاشی و محراب". کتاب ماه هنر، شماره ۸۶ (بهمن و اسفند ۱۳۸۳): تهران.
۹. نیکخواه، هانیه. "نگاهی بر سفال زرین فام ایرانی". کتاب ماه هنر، شماره ۱۵۱ (فروردین ۱۳۹۰): تهران.
۱۰. طه‌پوری، نیر. "کاشی‌های زرین فام دوره‌ی ایلخانات مغول". کتاب ماه هنر، شماره ۴۵-۴۶ (خرداد و تیر ۱۳۸۱): تهران.
۱۱. جام‌تیر، امین، علی‌اصغر شیرازی، و عباس اکبری. "ویژگی‌های سه‌فالی‌نه‌های پیکره‌ای در ایران پیش از تاریخ". نگره (۱۳۸۹).
۱۲. زمانی سعدآبادی، معصومه، فرنوش شمیلی، و حمیده حرمتی. "ریخت‌شناسی صراحی‌های شیشه‌ای ایران در دوره‌های ۵ و ۶ ه.ق". هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی ۲۵، شماره ۴ (۱۳۹۹).

همایش‌ها و پایان‌نامه‌ها:

۱۳. ریحانی، عظیمه، سعیده‌السادات امیرخلیلی، و طیبیه ابراهیمی. "معناشناسی‌واژه‌های معریباقوت، ابریق، استبرقدرقرآنکریم". مقالهارائه‌شده‌در همایش پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، ۱۳۹۶.
۱۴. اسدی، مهیار. مبانی نظری هنر مجسمه‌سازی در ایران عصر سلجوقی. پایان‌نامه دکتري، دانشگاه اصفهان، ۱۳۹۷.
15. ETTINGHAUSEN, Richard. Evidence for the identification of Kāshān pottery. *ArsIslamica*, 1936, 44-75.
16. MASON, Robert B. *Shine like the sun: lustre-painted and associated pottery from the medieval Middle East*. Mazda Publishers, 2004.

17. Wu, Thomas. "Systems of Belief: Animal-Shaped Ewers and Ritual Handwashing." *Legion of Honor*. January 14, 2021.
18. Erdal, Osman. *Evaluation of Seljuk Siliceous Ceramic Figurine Tradition in Terms of Artistic Design*. Master's thesis, Selcuk University, 2017.

منابع الکترونیکی

19. www.davidmus.dk
20. www.chiswickauctions.co.uk
21. islamicart.museumwnf.org
22. www.alamy.com
23. www.searchcollection.asianart.org (access date: 2016/10/02).
24. www.collections.vam.ac.uk (access date: 2016/03/03).
25. www.christies.com
26. www.sothebys.com